

İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
No:38 (Mart 2008)

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE İSTANBUL SOKAKLARINDA MARJİNALLER: HIRSIZLAR, DOLANDIRICILAR, YANKESİCİLER

Zafer TOPRAK*

Özet

Osmanlı modernleşmesi “cemaat”ten “cemiyet”e geçilirken yansımaları kentin yapısında da bulunmuştu. Köklü bir dönüşüme uğrayan İstanbul’da suçun niteliği ve niceliğinde bir artış meydana geliyordu. Bu bağlamda hırsız, dolandırıcı ve yankesici gibi marjinaler ile işledikleri suçlar belli bir yaygınlık kazanıyordu. Gösterişçi tüketim artarken, servet sahipleri marjinallerin hedefi haline geliyordu.

Anahtar Kelimeler: Kent ve Suç, Servet ve Gösteriş, Marjinaler, Zabıta

Marginals In The Streets Of İstanbul In The Last Decades Of The Ottoman Empire: Thieves, Swindlers, Pickpocket

Abstract

The modernization process that the Ottoman Empire experienced in the course of 19th century had its impacts on the city. The structure of the cities, particularly İstanbul, had changed drastically and the quantity and peclarity of crime also changed. The marginals such as thieves, swindlers, pickpockets and the crimes they committed had expanded. Conspicuous consumption increased in this process and owners of wealth became a target for the mentioned marginals.

Keywords: Crime and City, Wealth and Conspicuous consumption, marginals, police

***

Osmanlı'nın payitahtı on dokuzuncu yüzyılda ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler sonucu Avrupa kentlerine benzer bir gelişim izlemiş, cemaat ilişkilerinin güçlü olduğu geleneksel bir kent görünümünden anonim bir şekle bürünmüştür. Eski İstanbul'un görece kapalı mahalleleri yıkıma uğramış ve sokak kültürü giderek İstanbul sekencesini mahallenin dışına taşımıştır. Özellikle Avrupaî yaşam tarzının yaygınlaştığı

---

* Prof.Dr, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk Enstitüsü Müdürü.

Galata/Beyoğlu kesiminde çağdaş kent görünümü beraberinde mahalle denetimi ve gözetiminden uzak bir çevrenin oluşmasına, insanların anonimleşmesine neden olmuştur. “*Cemaat*”ten “*cemiyet*”e geçiş, bu “*modernite*” olgusu Osmanlı’da kente özgü “suç” olgusunu da getirmiş, Osmanlı zaptiyesi çağdaş anlamda “polis”e, “jandarma”ya dönüşmüştür.

Kentin ana kolluk kuvveti polis teşkilatı Batı’da, özellikle Fransa’daki yapılanmayı örnek almış, ve bu doğrultuda İstanbul’un asayişi köklü bir dönüşüme uğramıştı. Bu arada kente suç oranı sürekli artmış, Batı’da kentleşmenin getirdiği hırsızlık, dolandırıcılık, yankesicilik türü suçlar Osmanlı başkentinde de yaygın bir konum elde etmişti. Bir diğer deyişle Osmanlı payitahtı kendi marjinallerini yaratmakta gecikmemişti. İşte bu marjinallerin izini Zaptiye Nezareti arşivlerinde, II. Meşrutiyet yıllarından itibaren ise Polis Mecmuası ve polisleri eğitmek üzere hazırlanmış olan kitaplar aracılığıyla sürmek olası. Bu kaynaklar Osmanlı payitahtının Batı’ya özenirken Batı’nın çıkınında ne varsa Osmanlı topraklarına getirildiğini kanıtlıyor. Geleneksel Osmanlı’ya oranla çok daha “ileri” tekniklerle donanmış bir suçlu ordusu özellikle kentin modern yaşam biçiminin geliştiği Galata / Beyoğlu kesiminde faaliyete geçtiği görülüyor. Böylece Osmanlı polisi kısa sürede deneyim kazanmış, özellikle polis mektepleri ders kitaplarında Osmanlı’nın anonim kent yaşamının sonucu gözlenen suç türleri ayrıntılı bir biçimde ele alınmış. Bu arada suçlular Polis Mecmuası’nın her sayısında fotoğraflarıyla teşhir edilmiş. Özellikle kasa hırsızları ve kalpazanlar Osmanlı kolluk kuvvetlerini en fazla uğraştıran suç türlerini oluşturmuş.

Kaynakları izlersek Osmanlı’nın son yarım yüzyılında oluşan suç eksenli marjinallerin genellikle on başlık altında toplandığı görülür: Bunlar; kasa hırsızlığı; kapılara anahtar uydurarak hanelere, dükkânlara girmekle yapılan hırsızlık; pencerelerden emâkine dühul etmek suretiyle hırsızlık; yankesicilik; mantarcılık; tırnakçılık; tehditçilik; kaldırımcılık; kalpazanlık ve karmanyolacılık. Kolluk kuvvetlerinin eğitimine yönelik kitaplar ve Polis Mecmuası’nda yer alan bilgilere göre Osmanlı’daki bu suç türlerini ayrıntılarıyla görelim:

Kasa hırsızları maharet ve cesaretlerine göre ikiye ayrılıyordu. Usta kasa hırsızları kasayı her zaman yüzünden açarlardı. İkinci derecede kasa hırsızları ise yeteneksizlikleri nedeniyle kasayı yanlarından, arkasından ya da yere indirerek altından delerlerdi. Bu tarzla kırılan bir kasanın tüm gözlerine el sokmak mümkün olamayacağından yalnız açılan deliğin karşısında bulunan gözdeki para, mücevher ve esham aşırılabildi. Kısa hırsızlarının ekserisi Yunanlıydı. Aralarında İtalyan, Fransız ve Avusturyalı olanlar da vardı. Genellikle Galata, Beyoğlu, Tatavla ve Yenişehir’de vakit geçirirlerdi. Devam ettikleri kahveler ve meyhaneler polis tarafından bilinirdi. Kasa hırsızlarından Müslüman kesim Kasımpaşa, Tophane, Fatih, Topkapı, Şehremini ve Üsküdar taraflarında bulunurlardı.

Kasa hırsızları içerde çalışırken dışarıda bırakacakları gözcüleri yani erketecileri etrafı tarassud ederlerdi. Yoldan geçen olursa, gözcü içerdekilere ses çıkarmamaları, işi bir süre durdurmaları için “mortu” diye hafifçe seslenirdi. Eğer geçen sivil bir zıbata memuri ise “mısniğu” diye haber verilirdi. Baskın durumunda, ya da dükkân sahibi gelecek olursa müdafaaya hızırlandıkları ya da kaçmaları için “baçu” diye

tehlikeyi içeriye ihbar ederlerdi. Kasa hırsızları meslektaşlarını birbirlerine tanıtacakları zaman “yanis” derlerdi.

Kapı hırsızları genellikle Ramazan, Donanma, Paskalya ve Yortu geceleriyle Ruz-ı Hızır, Sürre Alayı günü, On Temmuz bayramı gibi halkın genellikle sokaklara döküldüğü günler da yazın yalılara, sayfiyeye, köşklere gidildiği mevsimler faaliyete geçerlerdi. Pencere hırsızları ekseriya akşamüzeri herkesin yemek sofrasında olduğu ya da sabaha karşı bekçilerin de uyuklamaya başladıkları zaman evlere girerlerdi.

Yankesiciler, Çarşıçi, Köprübaşı, Köprü üzeri, vapur iskeleleri, istasyonlar, tünel giriş ve çıkışları, Karaköy’de poğaçacının önü, Borsa Hanı, Beyoğlu’nda cami ve kilise önleri gibi mahallerde, donanma ve alaylarda halkın toplu halde bulunduğu durumlarda icra-i san’at ederlerdi. Bunlar şahadet ve ortaparmaklarıyla çalışırlardı. Ceplerden çıkaracakları saati, para çantasını ya da tütün tabakasını daima bu iki parmak aracılığıyla aşırırlardı. Bazen, altın kordonları kesmek için yanlarında makas da bulundururlardı.

Mantarıcı diye bilinen dolandırıcılar iki, üç kişi birlikte dolaşırlardı. Bunlar sefaretlerin önlerinde pasaport çıkartmak için gelen ya da bilet almak üzere istasyonlarda, acente önlerinde toplanan ve vapura binen yolcular arasında faaliyet gösterirler ya da o günkü deyişle “mantar yuttururlardı”.

Dolandırıcakları adamla kısa sürede ahbap kesilirler ve içlerinden biri adamcağızı bulunduğu mevkiden bir parça uzaklaştırırdı. O sırada önceden hazırlanmış, içinde kalp altın paralar bulunan para çantası sezdirilmeden yere bırakılırdı. Dolandırıcı çantayı heman kapar ve yayındaki gafil adama gösterirdi. Ve güya parayı paylaşmak maksadıyla adamı تنها bir yere götürürdü. Çantadan çıkarılıp tam paralar paylaşılacağı sırada mantarcının arkadan gizlice gelen arkadaşı telaş ve hiddetle onların üzerine atılır: “Paramı çaldınız üzerinizi arayacağım” derdi. Tuzağa düşen saf adam gerçeği bilmediği için önce kendisinin aranmasına razı olurdu. Para çantasını da çıkarır gösterirdi. Parası kayıp pozlarına yatan adam safdilini para çantasına bakarken ustalıkla elindeki kalp paraları çantaya bırakır oradaki sağlam paraları aşırırdı. Bu arada yanlışlıkla üzerini aradığından dolayı adamdan af dilerdi. İşte bu sırada birinci mantarcı ikinciye “ben senin paranı çarpanı biliyorum; gel sana göstereyim” diyerek safdilden beş on dakika müsaade isterdi. Tabii bir daha dönmezdi.

Bir tür mantarcı olan tırnakçılar, genellikle iki yılda bir İstanbul’a gelen Cezair çingeneleriyle Hasköylü beş on Museviden oluşan bir kumpanyaydı. Bunlar para bozdurmak ya da bir şey almak bahanesiyle sarrafa ya da dükkâna girerler, parayı verip üst tarafını alacakları zaman verilen parayı beğenmezlerdi. Aynı zamanda Osmanlıca bilmiyormuş pozuna yatarak, ifade-i meram edebilmek için ellerini sarrafın ya da dükkâncının çekmecesine ya da para kutusuna sokarlar ve istedikleri parayı gösterme ayağına yatarlardı. İşe o anda son derece maharetle parmalarının arasına aşıracıkları parayı sıkıştırırlar ve pazarlıkta uyuşamayarak çıkar giderlerdi. Bazen de parayı sayarken hissettirmeden birkaçını aşırarak biçare sarrafa yahut dükkâncıya verdiği parayı tekrar verdirirlerdi.

Kaldırımcı denilen hırsızlar üç dört arkadaş dolaşırlardı. Bunların paltolarının astarıyla yüzü arasında dışardan farkedilmeyen birer torba bulunurdu. Hırsız takımı peş

peşe, örneğin bir kumaşçı dükkânına girer, değişik tür kumaşları çıkarttırırlardı. Dükkân sahibi ya da müstahdem müşterileri memnun etmek için sık sık tezgâhtan ayrılarak mal çıkarmak zorunda kalırdı. Dükkâncının bu denli meşgul olduğu bir sırada ilk giren kaldırmacı gözüne kestirdiği şeyleri hemen torbaya atardı. Ve pazarlıkta uyuşamayarak ya da çaldığı şeylere oranla çok daha ucuz bir iki şeyi alarak çıkar giderdi.

Tehditçiler bugünkü şantajcılara benzer bir faaliyette bulunurlardı. İmzasız ya da müstear nam yahut bir alamet-i farika ile şantajda bulunacakları kişiye mektup yazar; para sızdırırlardı.

Kalpazanlar, yabancı ülkelerde ya da Osmanlı topraklarında kalp Osmanlı ve yabancı para basarlar ve piyasaya sürerlerdi. Bunlar genellikle paranın kalp olup olmadığını anlayamayacak birtakım safdil satıcılara asalak olurlardı. Örneğin bir helvacıdan yüz dirhem helva almak için sağlam bir çeyrer verirdi. Tabii helvacı kırk para için çeyreği bozamayacağını söylerdi. Kalpazan bir okka almaya razı olurdu. Fakat helva tartılırken çeyreği geri alıp kalp mecidiyeyi sürerdi. Daha önce sağlam paranın sesini işitmiş olan helvacı aldığı parayı sağlam zannederek dikkatle muayene etmeksizin kesesine atardı. Böylece kalpazan hem bir okka helva hem de sağlam onbeş onaltı kuruş para kazanmış olurdu.

Hırsızlar arasında en tehlikelileri karmanyolacılarıdır. Bunlar üç dört kişi bir olur geceleri ortalık tenhalaştığı zaman köşe başlarında beklerlerdi. Yoldan geçen birini gözlerine kestirdikten sonra bir yolunu bulur, üzerine atılırlardı. Süratle arka tarafından kollarından ve boğazından yakalarlar ve şiddetle boğazını sıkmaya başlarlardı. Talihsiz adam bağırarak isterse boğazı daha şiddetle sıkılır ve ağzına bir tıkaç takılırdı. Bu esnada karmanyolacılardan biri etrafı gözetler; diğeri ise son derece ustalıklı adamcağzın ceplerini boşaltırdı. Para, saat, kordon, yüzük, boyunbağı iğnesi ne bulursa toplar kaçardı.

Osmanlı'da suç oranı payitahtın kültür normları, yaşam tarzı Batı'ya yaklaştığı oranda artış göstermişti. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a yerleşen önemli sayıda yabancı marjinaler için cazip bir hedef kitlesi oluşturmuştu. Dış ticaretin gelişmesi, ekonominin parasallaşması kentte, görünür nitelikte, ortalıkta varlıklı bir kesimin oluşmasına neden olmuştu. Servet artık dışa vurmuş, çekicilik kazanmıştı. Gösteriş alenilemiş, insanlar özenti tutkusuna ram olmuşlardı. Marjinalerin bu evrede hedef belirlemeleri daha da kolaylaştı. Osmanlı payitahtı böylece küreselleşme ve piyasa mekanizmasının gelişimi oranında çağdaş suç türleriyle de tanışıyordu. İşte bu tür bir dönüşüm ortamında Osmanlı kolluk kuvvetleri "modernite"yi yakalayacaktı.

KAYNAKLAR

- Ahmet Refik, *Eski İstanbul*, İstanbul; Kanaat Kütüphanesi, 1931.
- Halim Tefik Alyot, *Türkiye'de Zabıta* (Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum), Ankara; Kanaat Basımevi, 1947. İçişleri Bakanlığı yayınlarından
- "Azmi Bey ve Polislerimiz," *Bahçe*, numero 10, 23 Eylül 324, s. 13-14.
- İhsan Birinci, "İlk polis okulları," *Hayat Tarih Mecmuası*, yıl 2, sayı 3, Nisan 1966, s. 87-90.

- Cemalettin Fazıl, *Zabıta Klavuzu* (Polisin sokak ve karakol hizmetlerinde vazifelerini kolaylaştıran rehber), İstanbul; Akşam Matbaası, 1934.
- *Haşiyeli Polis Nizamnameleri*, Kader Matbaası, 1337.
- *Haşiyeli Polis Nizamnameleri*, ikinci tab'ı, İstanbul; Suhulet Matbaası, 1341-1925.
- İbrahim Feridun, *Polis Efendilere Mahsus Terbiye ve Malumat-ı Meslekiyye*, Dersaadet; Matbaa-i Hayriye, 1326.
- Reşad Ekrem Koçu, "Eski İstanbul'da bekçiler," *Hayat Tarih Mecmuası*, 1974/4, s. 14-18.
- Mehmed Sadeddin, *İzmir Polis Rehberi (Rehber-i sühulet)*, İzmir; Bilgi Matbaası, 1926.
- *Polis Mecmuası*, Polisin tenvîr-i efkârında ve mesleğin terâkkisine hâdim resmî mecmuadır. 15 Temmuz 1329 – Teşrin-i sani 1928, 227 sayı.
- *Polise Müteallik Kavânin ve Nizâmât*, Ankara; Vilayet Matbaası, 1341. cilt 1. Emniyet-i Umumiye Birinci Şube müdüriyetince tertip edilmiştir.